

بررسی اصول توسعه پایدار در تبیین جایگاه شهر پایدار

نازنین علی زاده قناد¹، محمدرضا مبهوت²

1کارشناس ارشد انرژی معماری، مدرس گروه معماری و شهرسازی موسسه آموزش عالی خاوران مشهد،

nazaninalizadeh@alumni.ut.ac.ir

2دانشجوی دکتری برنامه ریزی شهری، عضو هیات علمی موسسه آموزش عالی خاوران مشهد،

[HYPERLINK "mailto:rmabhoot@yahoo.com"rmabhoot@yahoo.com](mailto:rmabhoot@yahoo.com)

چکیده

تقاضا برای توسعه پایدار شهری، مهمترین چالش فراروی بشریت در قرن بیست و یکم می باشد. با کاهش سطح عمومی زندگی مردم به ویژه در جوامع شهری طی یکی دو دهه گذشته، رهیافت توسعه پایدار به عنوان موضوع روز دهه آخر قرن بیستم از سوی سازمان ملل مطرح شد. توسعه پایدار در واقع با رفاه مردم در مناطق شهری رابطه مستقیم دارد، از این رو تمامی ابعاد و جوانب زندگی شهرنشینی چه از نظر اقتصادی، چه اجتماعی، چه سیاسی و چه کالبدی و... را در بر می گیرد و بدین طریق باعث ایجاد یک محیط پویا به منظور رفع نیازهای اساسی انسان و یک شهر پایدار با فضاهایی با عملکرد و کالبدی مطلوب، باعث افزایش خدمات به تمامی اقشار جامعه و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان و سطح مشارکت آنان را در فعالیتهای اجتماعی می شود. هدف اصلی از نگارش مقاله حاضر، بررسی اهداف، ابعاد و اصول توسعه پایدار در جهت تبیین جایگاه شهر پایدار است.

واژه‌های کلیدی: توسعه، توسعه پایدار شهری، شهر پایدار

Investigating the principles of sustainable development in explaining the place of sustainable city

Nazanin Alizadeh Ghannad¹; Mohammad Reza Mabhoot²

¹ Master Power Architecture, Lecturer of Architecture and Urbanism Department of Higher education institution of Khavaran University of Mashhad, Mashhad, Iran, nazaninalizadeh@alumni.ut.ac.ir

² PhD student of Urban Planning, Faculty Member of Higher education institution of Khavaran University of Mashhad, Mashhad, Iran, rmabhoot@yahoo.com

Abstract

Demand for sustainable urban development is the biggest challenge facing humanity in the twenty-first century. With reduce the general level of people's lives, especially in urban areas, over the past two decades, the approach of sustainable development, as the day topic of the last decade of the twentieth century, was raised by the United Nations. Sustainable development has a direct relationship with the welfare of people in urban areas, thus, it covers all dimensions and aspects of urban life, whether economical, social, either political or physical and etc., and through this way, it creates a dynamic environment to meet basic human needs and a sustainable city which has spaces with desirable performance and mold can increase the services to all segments of society and improve the life quality of citizens and the level of their participation in social activities. The main purpose of writing this article is to examine the objectives, dimensions and principles of sustainable development in order to explain the place of sustainable city.

Keywords: development, sustainable urban development, sustainable city.

1- مقدمه

مفهوم توسعه پایدار تاکنون به شیوه های گوناگون در قالب مفاهیم متنوعی به کار برده شده است، اما محوری ترین ایده، مربوط به کمیسیون جهانی توسعه و محیط زیست بوده که در سال 1987 بیان شده است. بر اساس این تعریف، توسعه ای پایدار است که بتواند احتیاجات نسل حاضر را بدون فدا کردن توانایی نسلهای آینده برای برآورده سازی نیازمندیهای تأمین کند. به بیان دیگر، توسعه پایدار در بردارنده کارایی اقتصادی، برابری اجتماعی، پایداری اکولوژیکی و شکل جدیدی از حکمرانی است که تحرك و مشارکت اجتماعی تمامی ذی نفعان را در جامعه در فرایند تصمیم گیری تشویق می کند. انسان در توسعه پایدار، محور توسعه معرفی می شود. به عبارتی توسعه پایدار، انسان محور است و عرصه نوینی است که همزمان سیاست، فرهنگ، محیط زیست، اقتصاد، تجارت و حقوق انسانها را مورد توجه قرار می دهد. به بیان دیگر توسعه پایدار دارای سه اصل پایداری محیط زیست، پایداری اقتصادی و پایداری اجتماعی است. انسان و جوامع انسانی محور اصلی توسعه پایدار هستند. هدف توسعه پایدار، توسعه همه جانبه است (زیاری، 1383).

توسعه پایدار راه تازهای برای رسیدن به آرمانهای بشر همراه با حفظ منابع و امکانات برای آیندگان است. از آنجا که واژه توسعه پایدار در برگزیده کلیه مفاهیم اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، کالبدی و زیست محیطی است، حصول به آن نیازمند عزم ملی و هم یاری تمام بخشها و نهادهای دولتی و غیردولتی و ارائه برنامه جامع در این زمینه است. در دهه های اخیر یکی از ارکان اساسی توسعه پایدار، دستیابی به توسعه پایدار شهری است و در این راستا مطالعات و برنامه ریزی های متعددی در جهت یافتن اصول و راهکارهای کاربردی در برنامه های توسعه شهری صورت گرفته است و اندیشه توسعه شهری پایدار از جنبه های بسیار گسترده مورد نقد و بررسی در امر توسعه در سطح ملی است (پورجعفر، 1390). نظریه توسعه پایدار شهری موضوع های جلوگیری از آلودگی های محیط شهری و ناحیه ای، کاهش ظرفیت های تولید محیط محلی، ناحیه ای و ملی، حمایت از بازیافت ها و عدم حمایت از توسعه های زیان آور و از بین بردن شکاف میان فقیر و غنی را مطرح می کند. توسعه پایدار شهری پدیده چند وجهی است که حفظ محیط زیست، عدالت اجتماعی و پویایی اقتصادی با مصرف بهینه منابع را مدنظر قرار می دهد. پایداری شهری باید زمینه های زیر را در بر داشته باشد: کاربری فشرده و با کارایی، اتومبیل کمتر دسترسی بیشتر، کارایی در استفاده از منابع آلودگی و مواد زائد کمتر و حرکت به سوی پایداری، احیاء سیستمهای طبیعی، مسکن و محیط زندگی خوب، اکولوژی اجتماعی سالم، اقتصاد پایدار، مشارکت مردم، حفظ فرهنگ و درایت محلی (محمودی، 1391)، (25) در دهه های اخیر پیشرفت کشور به سمت يك جامعه مدرن و توسعه یافته، شتاب و اهمیت ویژه ای پیدا نموده است. یکی از شاخصهای اصلی و مهم این توسعه و پیشرفت، رشد و گسترش شهرهای کشور و بخصوص شهرهای بزرگ آن می باشد، از طرف دیگر با توجه به رشد روز افزون جمعیت کشور و بخصوص افزایش جمعیت شهرهای بزرگ که علاوه بر عامل مولد و مرگ و میر، عامل مهاجرت مردم از روستاها و شهرهای کوچک، رشد آن را تشدید می کند، توجه به توسعه شهرهای بزرگ اهمیت دو چندانی پیدا کرده است، در همین راستا با توجه به کمبود منابع (زمین، خاک، هوا و غیره) و برای کاهش هزینه های توسعه شهری و ارائه خدمات مطلوبتر و مطابق با اصول توسعه پایدار و در عین حال اقتصادی، توجه به توسعه هدفمند شهر افزایش یافته و ساماندهی شهری به عنوان یکی از مهمترین مقوله ها در زمینه توسعه شهری مطرح گردیده، که سعی دارد با تحول در نحوه نگرش به توسعه شهری زمینه پایداری بیشتر شهر را فراهم آورد (پرهیزکار، 1390)، (42).

2- اهمیت و ضرورت تحقیق

با بررسی نظرات، تعاریف و پیشنهاداتی که در زمینه رشد شتاب زده شهر ها مطرح شده، هدف فرایند توسعه شهری پایدار دستیابی به وضعیت پایداری جوامع شهری می باشد؛ فرایندی که هدف آن ایجاد یا تقویت ویژگی های پایداری در زندگی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی شهر است. در واقع شرایط جامع پایداری زمانی فراهم میشود که مجموعه ای از پایداری اجتماعی با هدف عدالت اجتماعی، پایداری اقتصادی با هدف بقای اقتصادی و پایداری زیست محیطی با هدف تعادل اکولوژیک بوجود آید. طرفداران توسعه شهری با تاکید بر پروژه های منطقی، سعی در توجه به تمام جنبه های اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و کالبدی طرح ها دارند و برای نیل به شهر آرمانی بایستی تعمق و تعامل بین بخش های مذکور صورت پذیرد. از این رو با توجه به اهمیت مقوله پایداری در اهداف توسعه شهرها، دامنه گسترده ای از مجموعه نیازهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، اکولوژیک و کالبدی برای حرکت به سوی پایداری مورد توجه است (پورجعفر، 1390).

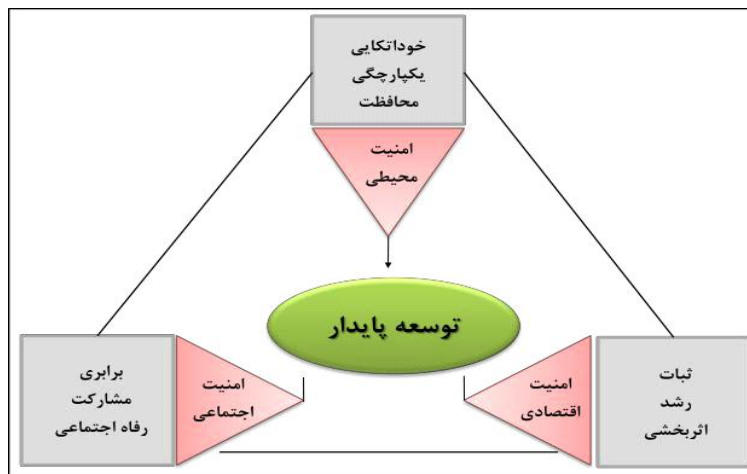
3- مبانی نظری

3-1- توسعه پایدار

مفهوم توسعه پایدار شهری در ادبیات جهانی برای نخستین بار در سال 1987 میلادی با انتشار گزارشی کمیسیون جهانی محیط زیست توسط سازمان ملل متحد با نام آینده مشترک ما مطرح شد. این گزارش که به گزارش برولند مشهور است توسعه پایدار را به صورت ذیل تعریف می نماید:

توسعه پایدار توسعه ای است که نیازهای زمان حال را تأمین میکند بدون آنکه توانایی نسلهای آتی در پاسخگویی به نیازهایشان را به خطر بیندازد. اساس تعریف فوق، ویژگی های ذیل را میتوان برای توسعه پایدار برشمرد (تقی زاده، 1387، 294).

- در کوتاه مدت قابل دستیابی نیست.
  - مبتنی بر تعادل و عدالت است.
  - رویکردی متوازن و یکپارچه دارد.
  - دارای هدف مشترک است اما از راه های گوناگون میتوان به آن دست یافت.
- طبیعت را تنها به عنوان منبعی برای توسعه به شمار نمی آورد، بلکه منشاء و مبنای توسعه بشر محسوب می گردد. همچنین توسعه پایدار بر آن است تا از طریق توسعه اقتصادی، پیشرفت اجتماعی و مسئولیت پذیری محیطی جامعه انسانی را به سوی دنیای خوب، زیست پذیر و دوام یافتنی رهنمون سازد.

شکل (1) ساختار نظریه پایداری (جاودان، 1389، 65).

3-1-1- مفاهیم و تعاریف و نظریات توسعه پایدار شهری

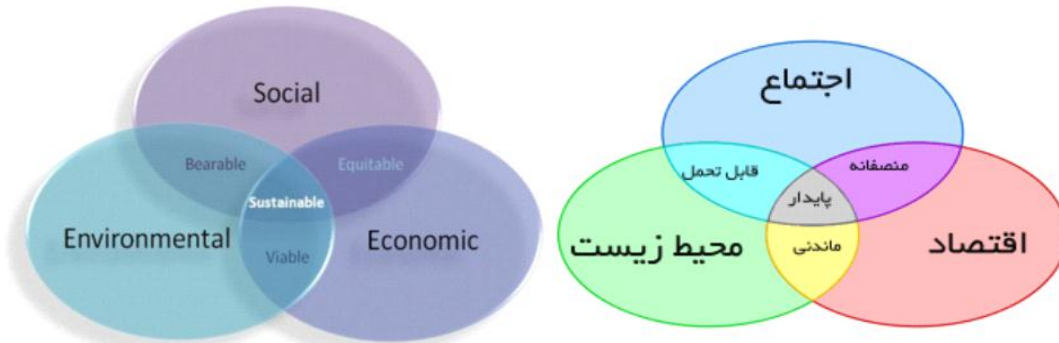
نظریه توسعه پایدار شهری، حاصل بحث های طرفداران محیط زیست درباره مسائل زیست محیطی به خصوص محیط زیست شهری که به دنبال نظریه توسعه پایدار برای حمایت از منابع محیطی ارائه شد. توسعه پایدار شهری نیازمند شناسایی محدودیتهای محیطی برای فعالیتهای انسانی در ارتباط با شهرها و تطبیق روشهای طراحی در این محدودیتها است. در این نظریه موضوع نگهداری منابع برای حال و آینده از طریق استفاده بهینه از زمین و وارد کردن ضایعات به منابع تجدید ناپذیر مطرح است. (Blowers, 1994) واژه پایداری امروزه به طور گسترده ای به منظور توصیف جهانی که در آن نظام های انسانی و طبیعی، توأم بتوانند تا آیندهای دور ادامه حیات دهند به کار گرفته می شود (بحرینی، 1380، 44). عنوان شدن پایداری را میتوان نتیجه رشد منطقی آگاهی تازهای نسبت به مسایل جهانی محیط زیست و توسعه دانست. این مسئله نیز به نوبه خود تحت تأثیر عواملی چون نهضت های زیست محیطی دهه 60، انتشار کتاب هایی نظیر محدودیتهای رشد، و اولین کنفرانس سازمان ملل در مورد محیط زیست و توسعه در سال 1972 بود. همگام با رشد مفهوم پایداری و ضرورت توسعه پایدار، طراحان و مدیران شهری نیز همگام با سایر رشته ها کوشیدند تا مفاهیم جدید را در رشته تخصصی خود وارد کرده و به راهکارهای جدیدی برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار در زمینه طراحی و مدیریت شهری دست پیدا کنند. لزوم طرح پایداری در قالب سه موضوع، میباشد:

- محدودیت منابع؛
- فاجعه محیطی غیر قابل جبران؛
- تعهد اخلاقی در برابر نسلهای آینده؛ (گلکار، 1379، 45)

3-1-2- اهداف، ابعاد و اصول توسعه پایدار

هدف توسعه پایدار، تأمین نیازهای اساسی، بهبود و ارتقای سطح زندگی برای همه، حفظ و اداره بهتر اکوسیستمها و آینده ای امن تر و سعادت مند ذکر شده است. این هدف خود متضمن تناقضی است که بسیاری آن را از خصوصیات اصلی واژه توسعه پایدار می دانند. تأمین رشد لازم برای بهبود سطح زندگی عموم و آینده ای مرفه تر و در عین حال حفظ اکوسیستم ها (بحرینی، 1380، 44).

سیاستهای اصولی توسعه پایدار را میتوان به چهار گروه زیر تقسیم کرد (صرافی، 1375، 39).
 -به حداقل رساندن مصرف منابع طبیعی تجدیدناپذیر؛
 -پایدار ساختن مصرف منابع طبیعی تجدیدپذیر؛
 -نگهداشتن حد تولید ضایعات و آلودگیها در میزان ظرفیت جذب محلی و جهانی؛
 -تأمین نیازهای پایه انسانی و اجتماعی؛

شکل (2) عوامل اصلی تاثیر گذار بر توسعه پایدار

3-1-3- توسعه انسانی پایدار

توسعه انسانی، فرآیندی است که دامنه حق انتخاب از سوی مردم را گسترده تر می سازد. در واقع این انتخاب ها پایانی ندارد و می تواند در طول زمان، دستخوش تغییر و تحول شود. از این رو توسعه انسانی دارای دو جنبه می باشد، یکی شکل گیری توانمندی های انسانی نظیر افزایش سطح سلامت، دانش و مهارت. دیگری به کارگیری این توانمندی های اکتسابی در راه مقاصد سازنده، کسب آرامش و آسایش و یا فعالیت در امور فرهنگی، اجتماعی و سیاسی. در الگوی توسعه انسانی چهار عنصر به چشم می خورد که عبارتند از: بهره وری، برابری، پایداری و توانمندسازی (بشیرزادگان، 1377، 6).

توسعه انسانی پایدار به معنای آن است که ما اخلاقاً موظفیم در حق نسل بعدی دست کم به همان خوبی عمل کنیم، که نسل پیش از ما، در حق ما عمل کرده است. توسعه انسانی پایدار به این معنا است که سطح کنونی مصرف را نمی توان برای مدتی طولانی با بار آوردن بدهی و فرضی که دیگران باید ادا کنند، حفظ کرد. این توسعه همچنان به معنی آن است که برای اجتناب از پدید آوردن بدهی اجتماعی برای نسلهای آینده، باید در آموزش و پرورش و حفظ سلامت جمعیت کنونی، سرمایه گذاری کافی به عمل آید و بالاخره، توسعه انسانی به معنای آن است که منابع باید به شیوه هایی مورد استفاده قرار گیرد که با بهره گیری بیشتر از اندازه از ظرفیت کششی و تولیدی زمین، بدهی های زیست محیطی برای آینده به بار نیاید (زنگی آبادی، 1380، 24).

3-2- توسعه پایدار شهری

نظریه توسعه پایدار شهری، حاصل بحث های طرفداران محیط زیست درباره مسائل زیست محیطی به خصوص محیط زیست شهری است که به دنبال نظریه توسعه پایدار برای حمایت از منابع طبیعی ارائه شد. در این نظریه موضوع نگهداری منابع برای حال و آینده از طریق استفاده بهینه از زمین و وارد کردن کمترین ضایعات به منابع تجدیدناپذیر مطرح است (زیاری، 1383).

هدف توسعه پایدار شهری باید ایجاد يك شهر سالم و مردم وار با منابع غنی باشد. یعنی اینکه نه تنها از لحاظ فرم شهری و میزان دسترسی قابل قبول انرژی و بلکه از لحاظ نقش و کارکرد شهر را به عنوان مکانی برای زندگی مدنظر داشته باشد (کاظمی، 1380، 101).

3-2-1- عناصر راهبردی توسعه پایدار شهری

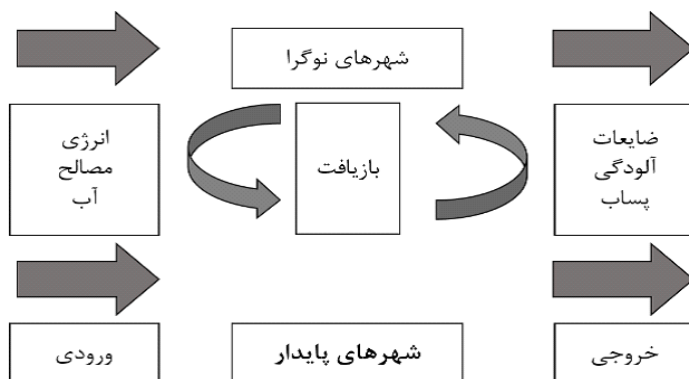
- حفظ منابع غیر قابل تجدید؛
- جانشین سازی منابع؛
- تجدید منابع؛
- کنترل و طرز عمل دفع مواد زاید؛
- بازیافت مواد زاید و استفاده از مواد قابل بازیافت؛
- توزیع منابع شامل: امکانات و خدمات و تسهیلات اداری، اقتصادی و غیره؛ (موحد، 1379، 47)

2-2-3- استراتژی ها و نقش برنامه ریزان در مورد توسعه پایدار شهری

در مقیاس بین المللی: تحقق توسعه پایدار شهری ضرورت ارتباطات بین المللی را می طلبد همچنین این مقیاس باید نیازهای عدالت اجتماعی و حقوق بشر، نیازهای اساسی انسان و تمهیدات زیست محیطی را برآورده سازد. در مقیاس ملی: توسعه پایدار کلان شهرها و شهرهای بزرگ از عمده ترین موارد بحث هستند. از نظر لمن عناصر کلیدی توسعه پایدار شهری در مقیاس ملی عبارتند از: حفاظت از منابع تجدیدنپذیر، تدوین سیاست های کاربری زمین، برقراری سیستم های حمل و نقل عمومی کارا، جامع، موثر، تدوین نظریات در مورد کنترل ترافیک، حفاظت از مناطق ساحلی، جایگزین منابع تجدید شونده، ترمیم منابع از جمله پارک های وسیع شهری، بازیافت از منابع مصرفی، کنترل زباله ها و فاضلاب ها از نظر بهداشتی، مدیریت ضایعات غیر قابل بازیافت، توزیع منابع بین مناطق شهری و روستایی. در مقیاس محلی: عمده ترین مباحث و راه حل های توسعه پایدار شهری در مقیاس محلی مطرح می شوند. دلیل این امر، حاد بودن مسایل و بحران های زیست محیطی در مقیاس محلی است. از نمونه اقدامات محلی در قالب توسعه پایدار شهری می توان به تجربه برخی از کشورها در زمینه حمل و نقل و ترافیک اشاره کرد. مشارکت مردم، برنامه ریزی صحیح کاربری زمین در سطح محلی از جمله عمده ترین و موثرترین راهکارهای هستند که برای رسیدن به توسعه پایدار شهری در سطح محلی می توان به آن اشاره کرد (عزیزی، 1380، 24).

3-3-3- شهر پایدار

شهر پایدار به شهری اطلاق می گردد که به دلیل استفاده اقتصادی از منابع، اجتناب از تولید بیش از حد ضایعات و بازیافت آن ضایعات تا حد امکان و پذیرش سیاست های مفید در دراز مدت، قادر به ادامه حیات خود باشد. از مشخصات شهر پایدار در مقابل شهرهای نوگرا، وجود حجم زیاد ورودی در مقابل حجم زیاد خروجی است. برنامه ریزان شهر پایدار باید هدفشان را بر مبنای ایجاد شهرهایی با ورودی کمتر انرژی و مصالح و خروجی کمتر ضایعات و آلودگی متمرکز کنند.

شکل (3) شهرهای پایدار باید ورودی و خروجی کمتر داشته باشند، زیرا بازیافت بیشتری دارند (کاظمی، 1380، 101)

به نظر بحرینی، شهر پایدار شهری است که دارای آنچنان پایه اقتصادی باشد که نه تنها کمترین اثر نامطلوبی را بر محیط زیست نداشته باشد، بلکه در احیا و ارتقای کیفیت آن نیز موثر باشد. به عبارت دیگر شهر پایدار شهری است که وراى راه حل - های محدود و متعارف، مسائل اجتماعی و زیست محیطی را مورد توجه قرار داده، آنها را با یک دید وسیع و جامع بنگرد (بحرینی، 1376).

بنابراین شهر پایدار، شهری است که از نظر رشد و توسعه اقتصادی، درآمدزایی و اشتغال بتواند نیازهای شهروندان را برآورده سازد و از لحاظ زیست محیطی به وضعیت بهداشتی و سلامت شهرنشینان توجه نموده و مسائل و مشکلاتی از نظر آلودگی هوا، آب و فضاهاى سبز و تفریحی و گذراندن اوقات فراغت و غیره نداشته باشد. از سوی دیگر شهر پایدار شهری

است که به جنبه - های کالبدی و فیزیکی شهر و نیز توسعه بهینه آینده شهر به ویژه در بخش مسکن توجه داشته و از نظر کاربری های شهری هماهنگ و منسجم عمل نماید و مشارکت شهروندان را در حل تمامی مشکلات شهری دارا باشد. به عبارت دیگر فرهنگ شهرنشینی و شهرگرایی در سطح شهر به وضوح دیده شود و در نهایت شهری باشد برای همه شهروندان (نقی زاده، 1380). (8 ضرورت شهر پایدار هدفش بیشتر به سوی تعادل بهینه اکولوژیکی در همه مقیاسهای جغرافیایی است. همچنین شهر پایدار تا اندازه ای نمی تواند به تنهایی ارتباطات پیچیده محیطی، اقتصادی و اجتماعی را در مقیاس محلی، منطقه ای و جهانی ایجاد کند. شهر پایدار در جستجوی بهبود محیط فرهنگی و طبیعی اش است.

1-3-3- پایداري شهري

پس از تعاریف متعدد از شهر پایدار و بیان ویژگی هایی که یک شهر پایدار باید داشته باشد، پایداری شهری مفهوم دیگری است که برای رسیدن به توسعه شهری و شهر پایدار بایستی به آن توجه نمود. آژانس بین المللی محیط زیست شهری اروپا در سال 1994، 8 معیار برای پایداری شهری ارائه نمود، شامل:

1- محیط زیست سالم و مطلوب -2 دسترسی به فضای سبز -3 کارایی در استفاده از منابع -4 نسبت استفاده از انرژی تجدیدپذیر به انرژی تجدید ناپذیر -5 اقتصاد سبز -6 حیات بخشی -7 عدالت اجتماعی -8 رضایت از کیفیت زندگی شهروندان) مشارزاده، (1388) به نظر بحرینی یک راهکار منظم شهرسازانه جهت تحقق پایداری باید در درجه اول درصدد درگیر کردن اقشار وسیعی از جامعه به منظور بهبود سلامت بلند مدت شهر یا منطقه خاص باشد. این گروهها سپس باید بکوشند تا در مورد ارزش ها و اهداف خاص که شهر را در جهت پایداری سوق می دهد به توافق برسند. ملاحظه دیدگاه ها و نمونه های موفق در نقاط مختلف دنیا وسیله موثری برای دستیابی به انواع راه حل های ممکن است. تهیه و تدوین استانداردهای عملکرد و شاخص های پایداری می تواند در اندازه گیری و قضاوت نسبت به پیشرفت به سوی اهداف بلند مدت و تجدید نظر در برنامه ها و سیاستها به گونه ای که اهداف مورد نظر را بهتر تحقق بخشد مفید واقع شود (بحرینی، 1380). (44 زمانی یک شهر به پایداری خواهد رسید که از یک طرف مدیران و مسئولین برنامه ریزی شهری با سیاستگذاری، خلاقیت و آگاهی بتوانند مسائل و مشکلات شهری را با توجه به تواناییها و پتانسیلهایی که شهرها دارند، درصدد تقویت و حمایت آن باشند و بدانند که برای هر شهری راه حل هایی وجود دارد که خاص همان مکان و مستلزم برقراری ارتباطات درونی است و این راه حلها را شناسایی به کار گیرند (ملکی، (1382 یکی از مهمترین آموزه های مطرحه در انگاره پایداری، توجه به گذشته و شهرهای سنتی است، یعنی مد نظر قرار دادن شهر ماقبل مدرن و شیوه زیست مردمان در روزگاران گذشته، به نظر می رسد که پایداری، مفهومی جدی در اجتماعات ماقبل مدرن بوده است. شاید به همین دلیل است که جنبش ها و مکاتب معاصر شهری، که هر یک تجلی گر سویه های چند از انگاره پایداری اند، بخشی از آرمان های خود را در باز آفرینی و البته معاصر سازی برخی از وجوه و لمحہ های شهر سنتی و اجتماعات قدیمی جستجو می نمایند (حبیبی، (1390

2-3-3- ویژگی های شهر پایدار

با در نظر گرفتن گزارش کمیته بروتلند و نیز گزارشات کمیسیون محیط زیست و توسعه سازمان ملل متحد و همچنین با توجه به تعریف ارائه شده از توسعه پایدار شهری، ویژگی های شهر پایدار را میتوان به شرح ذیل تبیین نمود (صالحی، 1387). (293 شهر متعادل و عدالت محور: جایی که عدالت، غذا، سرپناه، آموزش، بهداشت و امید به طور منصفانه توزیع شده و همه مردم در اداره امور شهر مشارکت دارند.

- شهرزیبا: جایی که هنر معماری و سیما و منظر آن موجب نشاط، شادابی، شور و شوق گردد.
- شهر خلاق: شهری که موجب بروز خلاقیت ها، آزادی فکری و پایداری اندیشه های انسانی گردد.
- شهر اکولوژیکی: جایی که در آن آثار نامطلوب اکولوژیکی بطور حداقلی باشد، محیط انسان ساخت با محیط طبیعی

- سازگاری داشته باشد و از منابع طبیعی پیرامون شهر در مقابل گسترش شهر محافظت گردد.
- شهری با سهولت دسترسی و ارتباط: شهری که در آن فعالیتهای اجتماعی در عرصه های عمومی بارور، تشویق و تقویت گردد و برقراری ارتباطات بصور چهره به چهره و تبادل اطلاعات با استفاده از فناوری های نوین صورت پذیرفته و روز به روز افزایش و تحقق یابد.
- شهری متنوع: جایی که طیف گستردهای از فعالیت های سازگار بطور همزمان صورت گرفته و سر زندگی، شادابی و تحرک حیات عمومی و اجتماعی را موجب گردد.

با توجه به ویژگی های فوق میتوان گفت که توسعه پایدار شهری مبتنی بر دو رویکرد اساسی ذیل میباشد:

- توسعه شهری برای رسیدن به ویژگیهای بر شمرده شده شهر پایدار، اهداف بنیادی تعیین شده ای دارد که برنامه

و فعالیتها را برای حصول این ویژگیها جهت می دهد.

• توسعه شهری با هرگونه انتشار آلودگی ها و آسیب های محیطی ناشی از فعالیت های ناسازگار انسان به هر میزان که باشد، مغایرت و مخالفت اساسی دارد.

بر مبنای این دو رویکرد، تأکید می گردد که توسعه پایدار شهری فرآیندی است که هدف آن ایجاد شهری مطابق با نیازهای اساسی انسان و از لحاظ عملکرد، مکانی مناسب برای زندگی نسل ها و حال و آینده است. توسعه پایدار شهری مستلزم موفقیت در تحقق اهداف کیفی شهر مشروط بر فراهم نمودن شرایط عدالت و برابری شامل برابری درون نسلی و برابری درون کشوری،

برابری بین کشورها و مهمتر از همه برابری بین نسل ها (نسل حاضر و آتی) است. همچنین مراقبت در بکارگیری ذخایر و منابع طبیعی شهر و پیرامون آن به گونه ای که مصرف و استفاده از آن نباید فراتر از توان باز تولید آن باشد. در این چارچوب و با توجه به حوزه سه بعدی توسعه پایدار شامل حوزه زیست محیطی، حوزه اقتصادی و حوزه اجتماعی که اهداف هر کدام به ترتیب شامل تعادل بوم شناختی، عقلانیت اقتصادی و تعادل اجتماعی است.

پایداری شهری و توسعه پایدار شهری معلول علل ذیل می باشد:

- وجود يك اقتصاد پایدار شهری که موجب کار و ثروت در شهر می گردد.

- همبستگی و انسجام شهری.

- سرپناه پایدار شهری که مسکن مناسب و قابل تهیه برای همه فراهم سازد.

- محیط زیست پایدار شهری موجد اکوسیستمهای بادوام و پایدار.

- دسترسی پایدار شهری که موجب حفظ، افزایش و تقویت قابلیتهای تحرك اجتماعی می شود.

- زندگی پایدار شهری موجد يك شهر زنده، پویا و شاداب.

- مردم سالاری پایدار شهری موجد توانمند سازی حقوق و هزینه شهروندی.

- حکمروایی مناسب موجد مشارکت مردم در تصمیم گیری ها.

به طور کلی هر نوع راهکار توسعه پایدار شهری که آلودگی و کاربرد انرژی کمتر را فراهم سازد، نیاز به سفر به ویژه سفر با خودرو را به حداقل رساند، امکان دسترسی پیاده و یا دوچرخه را گسترش دهد، بیشترین پتانسیل را برای سفرهای عمومی فراهم سازد و در يك کلام هر آنچه که موجب حفظ و ارتقاء کیفیت محیط زندگی حال و آینده گردد، در زمره شاخص ها، الزامات و عامل ایجاد و تعیین توسعه پایدار شهری به حساب می آید.

3-3-3- شهر پایدار و پایداری شهری

شهر پایدار به شهری اطلاق می گردد که به دلیل استفاده اقتصادی از منابع، اجتناب از تولید بیش از حد ضایعات و بازیافت آن ضایعات تا حد امکان و پذیرش سیاست های مفید در درازمدت، قادر به ادامه حیات خود باشد. از مشخصات شهر پایدار در مقابل شهرهای نوگرا، وجود حجم زیادی ورودی در مقابل حجم زیاد خروجی است. برنامه ریزان شهر پایدار باید هدف شان را بر مبنای ایجاد شهرهایی با ورودی کمتر انرژی و مصالح و خروجی کمتر ضایعات و آلودگی متمرکز کنند (ترنر، 1376). بنابراین شهر پایدار شهری است که از نظر رشد و توسعه اقتصادی، درآمدزایی و اشتغال بتوانند نیازهای شهروندان را برآورده سازد و از لحاظ زیست محیطی به وضعیت بهداشتی و سلامت شهرنشینان توجه نموده و مسایل و مشکلاتی از نظر آلودگی هوا، آب و فضاهای سبز و تفریحی و گذارن اوقات فراغت و غیره نداشته باشد. از سوی دیگر، شهر پایدار شهری است که به جنبه های کالبدی و فیزیکی شهر یعنی توسعه بهینه آینده شهر به ویژه در بخش مسکن توجه داشته و از نظر کاربری های شهری هماهنگ و منسجم عمل نموده و مشارکت شهروندان را در حل تمامی مشکلات شهری دارا باشد و توسعه ای پایدار از پایین به بالا جهت امر برنامه ریزی و مدیریت شهری در سطح محلات و مناطق شهری داشته باشد و فرهنگ شهرنشینی و شهرگرایی (تولید، توزیع و مصرف) در سطح شهر به وضوح دیده شود و در نهایت شهر پایدار باید شهری باشد برای همه شهروندان. شهر پایدار و سالم دارای ویژگی های است که اهم آنها عبارت از تامین شرایط مناسب زندگی برای اهل شهر، فراهم بودن امکان دسترسی به نور و هوای لازم برای کلیه شهروندان، ایجاد امکانات حمل و نقل و دسترسی به خدمات مورد نیاز در زمان مناسب و با قیمت مناسب، حفظ و تقویت هویت ملی، حفظ منافع طبیعی، امنیت انسان، حفظ رابطه انسان با طبیعت و از همه مهمتر فراهم آوردن امکان رشد و کمال معنوی انسان باشد (نقی زاده، 1380، 8).

از نظر صرافی مهمترین راهکارهای مورد توافق اکثریت صاحب نظران برنامه ریزی و مدیریت شهری جهت دستیابی به شهر پایدار عبارتند از:

- کاهش اتکا به خودرو (به ویژه خودروهای شخصی) (در جابه جایی؛

- افزایش و احیای کالبدی در توسعه شهری؛

- حفاظت و فشرده سازی نظام های طبیعی در شهر و منطقه پیرامون آن؛

- کاهش مصرف منابع و تولید آلودگی در شهر و منطقه مربوط به آن؛
- بهبود زیست پذیری اجتماعات شهری؛
- پایداری و تقویت اقتصاد شهری؛

- اصلاح نظام اداری و حکمرانی شهری (صرافی، 1379، 39).

چالش پایداری شهری بسیار پیچیده و مشکل است و تغییر جهت دادن روند خطرناک موجود که زندگی همه را تهدید می کند نیازمند یک حرکت بسیار جدی است. وسیله و اهرم این حرکت جدی در درجه اول آموزش است. برای این منظور آموزش باید از عرصه ها و مسئولیت های سنتی خرد فراتر رفته و دیدگاه جدیدی از آموزش به عنوان یک فرآیند مستمر و وسیله کلیدی تحقق آینده ای پایدار جانشین آن گردد (بحرینی، 1380، 44).

زمانی یک شهر به پایداری خواهد رسید که از یک طرف مدیران و مسئولان برنامه ریزی شهری با سیاست گذاری، خلاقیت و آگاهی بتواند مسائل و مشکلات شهری را با توجه به توانایی ها و پتانسیل هایی که شهرها دارند درصد تقویت و حمایت آن باشند و بدانند که برای هر شهری راه حل هایی وجود دارد که خاص همان مکان و مستلزم برقراری ارتباطات درونی است و این راه حل ها را شناسایی و به کار گیرند.

4-3- شهرسازی پایدار و نقش برنامه ریزان و شهرسازان به شهر پایدار

شهرسازی سنتی جدید که امروز به نام شهرسازی جدید معروف شده است، بسیاری از عناصر کالبدی شهر پایدار را معرفی کرده است. مهمترین اجزای چنین شهری عبارتند از: تاکید بر عابر پیاده، ترکیب و اختلاط کاربری ها و تاکید بر عملکردهای اجتماعی را به عنوان عامل وحدت بخش بناها و فضاهای عمومی (ازکیا، 1380، 18).

به نظر ارجمندنیا ارتقای کیفیت زیست پایدار، محوری ترین رویکرد پایداری شهرسازی است. این ویژگی که وجوه مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی را در بر می گیرد، از دیدگاههای مختلف در سطح جهانی مورد تاکید است. بانگ جهانی، ارتقای کیفیت زندگی و شهرسازی پایدار را در گرو تحقق شرایط زیر می داند:

• قابل زیست بدون: این امر نیازمند تامین محیط زیست سالم، امنیت اجتماعی، تامین رفاه، مشارکت مردمی در فرآیندهای تصمیم گیری برای همه شهروندان، فرصت های شغلی و جزء اینها به عنوان حداقل معیارهای شهرسازی پایدار است.

• برخورداری از مدیریت محلی کارآمد: در شرایط پویایی توسعه شهری، بهره وری بازار زمین های شهری، مسکن، رفت و آمد شهری، تدوین برنامه های شهرسازی پایدار، در گرو نظام اداری و مدیریت محلی کارآمد و مطلوب است.

• رقابت پذیری: شهر پایدار شهری است که برخوردار از زیر بنای قوی اقتصادی و متکی به نقش رقابتی خود است.

• برخورداری از نظام اعتبار بانکی: شهر پایدار نیازمند نظام مالی پایدار و عادلانه ی برای رشد اشتغال و درآمد است (ارجمندنیا، 1379).

شهرسازان جهت رسیدن به شهر پایدار باید:

- بر اهمیت اداره محلی و مشارکت جوامع در تامین پایداری تاکید کنند؛

- شهر را در متن منطقه ای زیست محیطی طراحی کنند که منظومه ای از مراکز شهری و روستایی را با روابط متقابل و

همبسته در بر می گیرد؛

- برای ایجاد پایداری اجتماعی باید به بار توزیع و عدالت اجتماعی توجه ویژه کنند و تامین نیازهای پایه را سرلوحه

طرح خود قرار دهند؛

- برنامه ریزی حمل و نقل را با هدف کاهش تعداد سفر و اتکای به تکنولوژی های کارا تر و استفاده محوری از حمل و

نقل عمومی و ترویج سفرهای پیاده و با دوچرخه همراه سازند؛

- برنامه ریزی و طراحی شهری را با هدف کاهش مصرف منابع طبیعی یاری رسانند (صرافی، 1375، 39).

برنامه ریزان و شهرسازان برای رسیدن به شهر پایدار بایستی با دیدی جامع و کلی نگر به مسائل اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی شهری بنگرند و صرفاً با ساخت و سازهای ناندیشیده و پراکنده موجب تخریب محیط زیست شهری نشوند و مهمترین مسائل اقتصادی و اجتماعی مانند مسکن، فقر، عدالت را مدنظر داشته باشند و شهر را فضای سالم، امن، آرام، جذاب و زیبا آراسته سازند.

4- نتیجه گیری

با توسعه روزانه شهری شدن زندگی بشر مفاهیم مربوط به توسعه پایدار به این حیطة وارد گردید و توسعه پایدار شهر محصول نگاه های جدید به عدالت اجتماعی، فضایی و محیطی نسبت به شهر است. همچنین تراکم عجیب و بی سابقه جمعیت و نیاز عمومی به جذب منابع اساسی منجر به بهره برداری های غیر طبیعی از منابع محلی و استثمار منابع همسایگی خواهد شد که توسعه پایدار پس از مشکلات ایجاد شده از توسعه صرفاً اقتصادی پس از جنگ جهانی مطرح گردید. جایی که توسعه بی رویه باعث اختلافات طبقاتی و مشکلات زیست محیطی عدیده ای شده و مسیر توسعه به ابعاد محیطی و اجتماعی کمتر از اقتصادی بها داده بود. همچنین رشد شهرنشینی و توسعه ناپایدار شهری، موجب بروز مشکلاتی اعم از ناپایداری فرهنگی و اجتماعی برای جامعه شهری شده است و شهرهای امروزی که در آن زندگی می کنیم از شرایط نامطلوب زیست محیطی، ناپایداری اجتماعی، اقتصادی و ... برخوردار هستند که یکی از دلایل این ناپایداری و ناهمگونی بین محیط زندگی انسان ها و طبیعت، نبود تعریف جامعی از مفهوم توسعه و توسعه پایدار شهری می باشد که توسعه پایدار شهری به عنوان جزئی از توسعه پایدار بر پایه استفاده معقول از منابع طبیعی استوار شده است و در این نوع توسعه ملاحظات سه گانه محیطی، اقتصادی و اجتماعی در کنار هم لحاظ خواهد شد. بنابراین این شهر پایدار برآمده از فرایند توسعه پایدار است که هویت و امکان ارتقای همیشگی سلامت اجتماعی - اقتصادی بوم شناسانه شهر و منطقه را فراهم کرده و این ذهنیت و امکان را به عینیت و اقدام مبدل ساخته است. سخن آخر اینکه شهر پایدار را می توان بستری برای رسیدن به اهداف توسعه پایدار دانست که رفاه شهروندان، رعایت حقوق شهروندی، عدالت اجتماعی شهروندی و توسعه انسانی پایدار را به همراه دارد، بهبود کیفیت زیست محیطی و پراکنش بهینه خدمات و تسهیلات شهری را برای رضایت مندی اجتماعی ممکن می سازد.

مراجع

- ازکیا، مصطفی، (1380)، جامعه شناسی توسعه، موسسه کلمه، تهران، صفحه 18
- ارجمندنیا، اصغر، (1379)، بوم شهر، تبلور پایداری شهری، فصلنامه پژوهشی، تحلیلی و آموزشی مدیریت شهری، شماره 4
- بحرینی، سید حسین، مکتون، رضا، (1380)، توسعه شهری پایدار: از فکر تا عمل، فصلنامه محیط شناسی، شماره 27، ص 44
- بحرینی، سید حسین، (1376)، شهرسازی و توسعه پایدار، فصلنامه سیاست علمی و پژوهش رهیافت، شماره 17
- بشیرزادگان، فرهاد، (1377)، محیط زیست و توسعه پایدار، فصلنامه علمی محیط زیست، شماره اول، ص 6
- پرهیزکار، علی اکبر و فیروزبخت، علی، (1390)، چشم انداز مدیریت شهری در ایران با تاکید بر توسعه پایدار شهری، فصلنامه جغرافیای سرزمین، سال هشتم، شمار 32، ص 42
- پورجعفر، محمد رضا و خدائی، زهرا و پورخیری، علی، (1390)، رهیافتی تحلیلی در شناخت مولفه ها، شاخص ها و بارزه های توسعه پایدار شهری، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال سوم، شماره سوم
- ترنز، تام، (1376)، «شهر همچون چشم انداز»، مترجم: فرشاد نوریان، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری
- تقی زاده، فاطمه، (1387)، توسعه پایدار، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، چاپ اول، سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور، ص 294
- جاودان، مجتبی و رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، (1389)، اندازه گیری شاخصهای توسعه پایدار اجتماعی در حوزه روستایی با استفاده از سیستم های جغرافیایی، مجله کاربرد GIS در برنامه ریزی، فصلنامه شماره 1، صفحه 65
- حبیبی محسن، تحصیلدار مهدی، (1390)، شرحی بر اصول و قواعد شهرسازی در ارتباط با نظریه های معاصر شهرسازی، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره 135
- زنگی آبادی، علی و مهین، نسترن، (1380)، گفتمان تمدن ها، اصولی ترین راهکار دستیابی به توسعه پایدار انسانی، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال 15، شماره 11 و 12، ص 24
- زیاری، کرمان اله، (1383)، «مکتبها، نظریه ها و مدل های برنامه و برنامه ریزی منطقه ای»، انتشارات دانشگاه یزد.
- صالحی، اسماعیل، (1387)، توسعه پایدار شهری، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، چاپ اول، سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور، ص 293
- صرافی، مظفر، (1375)، توسعه پایدار و مسئولیت برنامه ریزان شهری، مجله علمی معماری و شهرسازی، شماره 35، ص 39
- صرافی، مظفر، (1379)، شهر پایدار چیست؟، فصلنامه علمی پژوهشی آموزشی مدیریت شهری، شماره 4، سال اول، ص 39
- عزیزی، محمدمهدی، (1380)، توسعه شهری پایدار، برداشت و تحلیلی از دیدگاه های جهانی، نشریه علمی پژوهشی صفا، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، سال 11، شماره 33، ص 24
- کاظمی، موسی و محمدی، سیدمهدی، (1380)، توسعه پایدار شهری، مفاهیم و دیدگاهها، فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات جغرافیایی، شماره 62، ص 101
- گلکار، کوروش، (1379)، طراحی شهرهای پایدار در شهرهای حاشیه کویر، هنرهای زیبا، شماره هشتم، صفحه 45
- محمودی، وحید و ماجد، وحید، (1391)، برنامه ریزی توسعه پایدار شهری با رویکرد برنامه ریزی هسته ای، فصلنامه راهبرد، سال بیست و یکم، شماره 64، ص 25

- مشارزاده، زهرا و صبیری، سیروس، (1388)، مقایسه تطبیقی نظریات در مورد پارک های اداری و توسعه پایدار شهری، نشریه هویت شهر، سال دوم، شماره 5
- ملکی، سعید، (1382)، شهر پایدار و توسعه پایدار شهری، فصلنامه علمی پژوهشی مسکن و انقلاب
- موحد، علی، (1379)، توسعه پایدار شهری، فصلنامه علمی پژوهشی مسکن و انقلاب، ص 47
- نقی زاده، محمد، (1380)، توسعه پایدار شهر و مسکن، فصلنامه علمی پژوهشی مسکن و انقلاب، شماره 95 و 96، ص 8

[25] Blowers, Andrew, (1994). *Planning for sustainable Environment*. A Report the town and country planning Association, London, Ear Thescam Pub